

TA'LIM TIZIMIDAGI INNOVATSION TARBIYA USULLARI

Muallif: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Mohira Akromova Akmal qizi va

Mamaradjabov Shavkat Ergashevich,

professor, pedagogika fanlari nomzodi

***Annotatsiya:** Zamonaviy dunyoning ta'lim manzarasiga doimiy ravishda yangi ma'lumotlar va malakalar qo'shilmoqda. O'zaro hamkorlikning yangi yo'nalishlari va yangi fanlarni o'z ichiga olgan mutaxassisliklar rivojlanmoqda. Dunyo bo'ylab oliy ta'lim sohasida islohotlar olib borilmoqda. Yangi ta'lim texnologiyalari va formatlarini izlash shundan kelib chiqdi. Oliy ta'lim jahon me'yorlari va mezonlariga moslashish maqsadida bir qator yetakchi kontsepsiyalarga muvofiq ishlab chiqiladi. Bu, eng avvalo, ilm-fan va ta'limga yangi yutuqlarni joriy etishdir. Ma'lumki, ijodkor insonlar avlodini shakllantirish jamiyat taraqqiyotining innovatsion yo'llariga bog'liq. Shaxsni rivojlantirish, madaniy va kommunikativ tayyorgarlik, mustaqil ravishda bilim olish va rivojlantirish, ma'lumotni shakllantirish va ijtimoiy ko'nikmalarga katta e'tibor beriladi. Shundan kelib chiqqan holda, maqolaning asosiy maqsadi ta'lim tizimidagi ilg'or pedagogik texnologiyalarning asosiy tarkibiy qismlarini o'rganishdir.*

Kirish:

2015-yildan keyingi Barqaror rivojlanish dasturi, YUNESKOning tahliliy hisobotida ta'kidlanganidek, jamiyat faoliyatining turli sohalaridagi innovatsiyalar yuqori dinamizm, bilim, axborot va texnologiyalarning tez o'zgarishini o'z ichiga olishi kerak. Oliy ta'lim yangi axborot davrida taraqqiyot yo'nalishidagi asosiy elementga aylanishi kerak. Bunday sharoitda oliy ta'lim muassasalariga akademik erkinlik va harakatchanlik berish orqali jamiyat uchun yuqori sifatli ta'lim, yuqori darajadagi bilim, zarur ko'nikma va malakalarni

shakllantirish imkoniyatini ta'minlashda davlatning roli tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ixtirochilik jamiyatini rivojlantirishda ta'limning maqsadi o'quvchilarga yillar davomida egallagan ma'lumotlar va ko'nikmalarni berish bilan birga yangi ilmiy tushunchalar, nazariyalar, vositalar va metodologiyalarni tushunish va amaliyotda qo'llash imkonini berishdan iborat. Inson sa'y-harakatlari bilimlarni rivojlantirishning asosiy manbai bo'lib, ular samarali ta'lim faoliyatini amalga oshirish, tadqiqotlarni amalga oshirish va tegishli sohada yangi tushunchalarni yaratish orqali yaratiladi. Barcha bilim ishlab chiqaruvchi muassasalar, shu jumladan korxonalar, ilmiy-tadqiqot muassasalari, oliy ta'lim sohasidagi mutaxassislar kollejlardan tortib universitetlargacha o'z sohalarida innovatsion g'oyalarni izlaydilar va ko'p jihatdan ilg'or bilimlarni ilgari suradilar (Pliushch & Sorokun, 1970).

Ta'lim texnologiyalari ta'lim rivojlanishini bashorat qilish, uning o'ziga xos dizayni va rejalashtirish, natijalarni bashorat qilish, tegishli ta'lim maqsadlari va standartlarini aniqlash maqsadlariga xizmat qiladi. Ular, shuningdek, ta'limni rivojlantirishning umumiy strategiyasini, yagona ta'lim makonini aks ettiradi (Pliushch & Sorokun, 1970).

Ba'zi fundamental metodologik standartlar va ishlab chiqarish mezonlari pedagogik texnologiya (Kolgin, Kolgatina, 2019) tomonidan hal qilinishi kerak: kontseptuallik (ta'lim maqsadlarini falsafiy, psixologik, didaktik va ijtimoiy-pedagogik asoslashni ta'minlaydigan kontseptsiyaga tayanish); izchillik (pedagogik rivojlanish tizimning barcha xususiyatlariga ega bo'lishi kerak); jarayonning izchilligi, uning barcha qismlarining o'zaro bog'liqligi, yaxlitligi; boshqarish qobiliyati (maqsadlarni belgilash, o'quv jarayonini loyihalash, bosqichma-bosqich diagnostikadan foydalanish va natijani tuzatish uchun turli xil vositalar va usullardan foydalanish qobiliyati); Reproktivlik (bir xil turdagi boshqa sharoitlarda, boshqa sub'ektlar tomonidan qo'llash qobiliyati), samaradorlik (xarajatlarning optimalligi, maqsadli natijaga kafolatlangan erishish

- belgilangan o'quv standarti) va mazmun va protsessual jihatlarning birligi, ularning o'zaro bog'liqligi.

Zamonaviy pedagogik fikr va amaliyotda turli xil ta'lim texnologiyalari muqobillari mavjud. Har bir o'quv qurolining o'ziga xos protsessual belgilari (motivatsion, boshqaruvchi, talaba toifasi), shuningdek, dasturiy va uslubiy ta'minot (o'quv rejasi va dasturlari, o'quv qo'llanmalari, didaktik materiallar, ko'rgazmali va texnologik o'qitish vositalari, diagnostik talqinlar) mavjud. Oliy ta'limda interfaol ta'lim texnologiyasi katta rol o'ynadi. Interfaol texnologiyalarning asosiy g'oyasi shundan iboratki, o'rganish talabalar ishtiroki orqali amalga oshiriladi. O'qituvchi ham, o'quvchilar ham o'rganish ob'ektlari hisoblanadi (Awe & Church, 2020).

Xalqimizda ta'limni qayta tashkil etish, munosib o'quv-moddiy bazani yaratish zarurati allaqachon ayon bo'lganligi sababli, hozirgi zamonda dolzarb pedagogik muammolarni samarali, izchil va tez hal etish muhim ahamiyatga ega. Bunga yangi pedagogik va axborot texnologiyalari yordam berishi mumkin. Birini ikkinchisidan ajratib bo'lmaydi, chunki yangi pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish orqaligina ta'lim paradigmasi o'zgaradi va faqat yangi axborot texnologiyalari orqali yangi pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlari to'liq ro'yobga chiqariladi. Texnikalarning didaktik va pedagogik maqsadlarini to'liq ochib berish, shuningdek, ulardagi potentsial imkoniyatlarni amalga oshirish qobiliyati zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida amalga oshiriladi (Awe, Church, 2020).

Asosiy qism: Innovatsion pedagogik texnologiya ta'lim muhitida innovatsiyalarni tashkil etishga qaratilgan faoliyat va fikrni tashkil etishning o'ziga xos usuli yoki ta'limda yangi g'oyalarni o'zlashtirish, amaliyotga tatbiq etish va tarqatish usuli sifatida qaraladi. Pedagogik jarayondagi innovatsiya deganda o'qitishning maqsadlari, predmetlari, shakllari va usullariga, shuningdek, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining hamkorlikdagi harakatlariga yangi narsalarni qo'shish tushuniladi (Pliushch & Sorokun, 1970).

Oliy ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'qituvchi tomonidan o'quv jarayonining mazmuni, shakllari va usullarini istalgan natijaga mos ravishda modellashtirish uchun yangiliklardan foydalanish sifatida qaraladi. Zamonaviy universitetning ta'lim faoliyatida tabaqalashtirilgan, muammoli, kontekstli ta'lim va o'yinga asoslangan ta'lim texnologiyalari qo'llaniladi. Ta'lim va o'quvchilarning bevosita ehtiyojlari, qiziqishlari va tajribasi o'rtasidagi yaqin aloqaga e'tibor kontekstli ta'lim vositalarining zamonaviy didaktik izlanishlarini tavsiflaydi. Har bir magistratura talabasi o'ziga xos shaxsiy tajribaga ega bo'lib, uni kasbiy rivojlanish jarayonida hisobga olish va unga tayanish kerak (Pliushch & Sorokun, 1970). Kasbiy ta'lim jarayonini tashkil etishning ushbu usuli magistratura talabasini bilim sub'ektiga, shuningdek, o'z kasbiy va shaxsiy o'sish sub'ektiga aylantiradigan kasbiy kompetentsiya muhitini yaratishga yordam beradi (Bingimlas, 2009).

Axborot shakllarining keng doirasi, yuqori ravshanlik, ham guruh, ham individual tadqiqot loyihalarini tashkil etish qobiliyati - bularning barchasi bo'lajak o'qituvchining pedagogik mahoratining nazariy asoslarini rivojlantirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish samaradorligiga yordam beradi. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida ilg'or texnologiyalardan foydalanish ularga mavzuni o'z tezligida, mustaqil ravishda, amaliy axborot-idrok texnikasi yordamida o'zlashtirish imkonini beradi. Bu ijobiy his-tuyg'ularga olib keladi va o'rganish uchun kuchli motivatsiyani shakllantiradi. Kompyuter taqdimotlari, elektron lug'atlar, darsliklar va o'quv qo'llanmalarini joriy etish orqali ishchi kuchining rivojlanishiga hissa qo'shadigan kasbiy yo'naltirilgan ta'lim axborot muhiti yaratiladi; test dasturlari, darslik dasturlari, o'quv dasturlari, lug'atlar, ma'lumotnomalar, ensiklopediyalar, video darsliklar, elektron ko'rgazmali qurollar kutubxonalar, tematik kompyuter o'yinlari va boshqalar shular jumlasidandir (Pliushch & Sorokun, 1970).

Ta'limning maqsadi, mazmuni, usullari, shakllari, uslublari va faoliyat uslubi o'zgartirilib, ta'lim jarayoni zamon talablari va mehnat bozorining ijtimoiy talablariga moslashtirilmoqda. Ta'lim innovatsiyalari deganda ana shu narsa

tushuniladi. Bundan tashqari, ta'lim amaliyotida har qanday yangilikni qabul qilish yaxshi o'zgarishlar natijasidir; Natijada, u muayyan ta'lim muhiti doirasidagi dolzarb muammolarni hal qilish uchun ishlatilishi va amaliyotga tatbiq etilishidan oldin eksperimental sinovlarga chidash kerak. Bu, birinchi navbatda, zamonaviy modellashtirish, noan'anaviy ma'ruzalar, amaliy mashg'ulotlar va seminarlarni rejalashtirish, o'quv qo'llanmalarini individuallashtirish, ofis, guruh va qo'shimcha mashg'ulotlar, ixtiyoriy, talabalarning xohishiga ko'ra, bilimlarni chuqurlashtirish, muammoga yo'naltirilgan ta'limni, shuningdek, yangi materialni o'rganishda ilmiy va eksperimental, bilimlarni baholashning yangi boshqaruv tizimini ishlab chiqish, kompyuter, multimedia texnologiyalaridan foydalanish va o'quv-uslubiy tizimini ishlab chiqishni o'z ichiga olishi kerak (Pliushch & Sorokun, 1970).

Krishtanovich, Stechkevych, Ivanytska, and Huzii (2020) fikriga ko'ra, interfaol dars davomida o'qituvchi tomonidan quyidagi qadamlar qo'yiladi:

- 1) interfaol usullar ushbu darsga mos keladimi yoki yo'qligini aniqlash;
- 2) Ta'lim mazmunini sinchkovlik bilan tanlash va tahlil qilish, bunda qo'shimcha (testlar, misollar, vaziyatlar, guruh asosidagi topshiriqlar va boshqalar) ham bo'lishi mumkin;
- 3) darsni rejalashtirish, shu jumladan bosqichlar, vaqt, taxminan tayinlangan guruhlar kattaligi, ishtirokchilarning rollari, savollar va potentsial javoblar;
- 4) jamoalar va sinflarning mehnat unumdorligini o'lchash standartlarini yaratish;
- 5) Qiyinchiliklar qo'yish, qiziqarli ma'lumotlarni taqdim etish va boshqalar orqali o'quv faoliyatini rag'batlantirish.
- 6) Mavzuni e'lon qilish yoki taqdim etishda o'quvchilar o'z faoliyatlari mavzusini tushunishlari va kutilgan natijalar qanday shakllanishiga ishonch hosil qilish;
- 7) talabalarga amaliy topshiriqlarni imkon qadar tezroq bajarishlari uchun zarur bilimlarni berish;

8) interfaol mashg'ulot (o'qituvchining tanlovi) orqali o'quv materialini talabalar tomonidan o'zlashtirilishini ta'minlash;

9) turli formatlarda aks ettirish (jamlash), jumladan, individual ish, juftlik, guruh ishlari, muhokama va diagrammalar va grafiklar kabi vizualizatsiya.

Oliy o'quv yurtlarida pedagogik texnologiyalarning quidagi asosiy variantlari va quyidagi modellar qo'llaniladi (Pliushch & Sorokun, 1970):

Asosiy pedagogik texnologiya tanlovlari

Ta'lim metodologiyalari uchun variantlar

1. O'quvchining rivojlangan qat'iy aqliy rivojlanishiga asoslangan holda, L. V. Zankov tizimi, muammoli o'qitish texnologiyalari, evristik ta'lim modellari va boshqalar, shuningdek, D. B. Elkonin va V. V. Davydovlarning rivojlantiruvchi ta'lim tizimi amaliyotga tatbiq etiladi. Ularning keng qo'llanilishi va istiqbolli natijalariga qaramay, ba'zi texnologiyalar munozarali (ayniqsa, agar aqlning jadal rivojlanishi dunyoni majoziy va hissiy tushunish hisobiga kelib chiqsa).

2. Turli xil o'yin shakllari, L. N. Tolstoy, K. Ventsel, M. Montessori, S. Frene va R. Shtayner nomlari bilan bog'liq psixologik treninglar orqali hissiy-sezgi sohasini, tasavvurni, ijodiy imkoniyat va qobiliyatlarni ustuvor rivojlantirish texnologiyalari. Shaxsning umumiy aql-zakovati va turli qobiliyatlarini rivojlantirishga intiladigan boshlang'ich kasb-hunar ta'limi muassasalarida amaliy tafakkur, mehnat ko'nikmalari va qobiliyatlarini ustuvor rivojlantirish texnologiyalari izchil amalga oshiriladi. Bu talabalarni mehnatga jalb qiladi va ularning kasbiy o'zini o'zi anglashiga hissa qo'shadi.

3. O'quvchining axloqiy fazilatlarini rivojlantirish texnologiyalari, o'quvchi tabiatiga yondashishning ekologik softligi, o'ziga xos maqsad yo'lida iymon negizida ezgu fazilatlarni singdirish va turli variantlar. V. A. Suxomlinskiyning pedagogik tizimi ushbu variantni eng izchil va samarali aks ettiradi. Unda turli xil ta'lim qadriyatlarini va amaliyotlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Inson madaniyatining tarkibiy qismi bo'lgan inson tafakkurining eng yuqori darajasi pedagogika deb hisoblanadi.

Xulosa: Ta'lim sohasidagi innovatsiyalar muhim ahamiyatga ega, chunki ular o'qituvchilarni tayyorlashga yangicha yondashuvni talab qiladi, bu esa o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi (Рашидовна et al.). Biroq, innovatsion ta'lim - bu malakali va foydali boshqaruvni talab qiladigan murakkab jarayon. Ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish ta'limning qanday olib borilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatib, o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'lim, tabaqalashtirish, insonparvarlashtirish, o'ziga xos ta'lim istiqbollari shakllantirish masalalarini hal etish imkonini berdi. Zamonaviy o'quv jarayonida birdek samarali bo'lgan ham an'anaviy, ham ilg'or o'qitish usullaridan foydalanish kerak; ba'zi hollarda, ular shunchaki ajralmas. Ular doimo bir-birlari bilan muloqot qilishlari va bir-birlarini qo'llab-quvvatlashlari kerak. Bu g'oyalarning ikkalasi ham bir xil darajada mavjud bo'lishi kerak (Pliushch & Sorokun, 1970).

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ta'lim tizimida ta'lim jarayonlariga innovatsion usullarni joriy etish professor-o'qituvchilarning, shuningdek, innovatsion jarayonlarda ishtirok etuvchi kasbiy kompetensiyaga ega bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirishni va talabalarning o'quv yutuqlari me'yori oshirishni taqozo etadi (Pliushch & Sorokun, 1970).

Keyinchalik, pedagogik tizimda yangi ta'lim usullari joriy etilsa, u an'anaviy usullar bilan almashtiriladi, deb ishoniladi. Natijada, ta'lim muassasalari ta'lim jarayonini shakllantirish uchun ideal uslubni ishlab chiqishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Pliushch, V. and Sorokun, S. (1970) Innovative Pedagogical Technologies in education system, Revista Tempos e Espa. Available at: <https://www.redalyc.org/journal/5702/570272314022/html/> (Accessed: 18 November 2023).
2. Kolgatin O., Kolgatina L. (2019) Information and communication technologies in education as a component of pedagogical science of Ukraine in the field of pedagogy theory in the 90s of the twentieth century" Information technologies and teaching aids, vol. 72, No 4, 41-54. <https://doi.org/10.33407/itlt.v72i4.2798>

3. Awe, O.A. and Church, E.M. (2020) Project flexibility and creativity: The moderating role of training utility, *Management Decision*. Available at: <https://doi.org/10.1108/MD-02-2020-0226> (Accessed: 18 November 2023).
4. Bingimlas, K. A. (2009). Barriers to the Successful Integration of ICT in Teaching and Learning Environments: A Review of the Literature. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 5(3), pp. 235-245. <https://doi.org/10.12973/ejmste/75275>
5. Kryshtanovych, M., Kryshtanovych, S., Stechkevych, O., Ivanytska, O., & Huzii, I. (2020). Prospects for the Development of Inclusive Education using Scientific and Mentoring Methods under the Conditions of Post-Pandemic Society. *Postmodern Openings*, Vol.11. No.2, 73-88. <https://doi.org/10.18662/po/11.2/160> (Accessed: 18 November 2023).
6. Мурадова Фируза, Кадырова Шохибону and Кадиров Рустам (no date) The use of innovative methods in education, "Молодой. Available at: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/322/14795/> (Accessed: 18 November 2023).